

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

УДК 342.7

ЦИФРОВІ ПРАВА: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ЕВОЛЮЦІЯ

Леонід Тарасенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: leonid.tarasenko@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4359-8965*

Присвячено правовому аналізу цифрових прав. Проаналізовано правову природу та становлення цифрових прав, наукові погляди щодо розуміння поняття та змісту цифрових прав. Встановлено, що цифрові права – це права людини, які здійснюються у цифровому середовищі (зазвичай у мережі «Інтернет»). Доведено, що цифрові права слід розуміти як збірне поняття для тих прав людини, які пов'язані із цифровими технологіями, які забезпечують механізм їх реалізації. Обґрунтовано, що цифрові права поділяються на абсолютні цифрові (здійснюються виключно у цифровому середовищі) і частково (відносно) цифрові (з дуалістичною правовою природою: можуть здійснюватися онлайн і офлайн). Доведено, що до абсолютних цифрових прав належать: право на цифрову свободу; право на цифрову самовизначеність; право на доступ до інтернету; право на забуття в цифровому середовищі; право на акаунт (обліковий запис), право на вебсторінку; право на доменне ім'я; право на віртуальний образ; право на криптовалюту; право на NFT, на інші віртуальні активи; право на особисту цифрову безпеку; право на комп'ютерну програму та інші (перелік є невичерпним). Обґрунтовано, що право на цифрову свободу – це право на вільне обрання можливостей певної поведінки в цифровому середовищі з урахуванням специфіки вебсайтів, які при цьому використовуються. Доведено, що право на цифрову самовизначеність – це можливість обрання особою способу її ідентифікації (перебування) в мережі «Інтернет» з урахуванням можливостей конкретного вебсайту, право бути чи не бути онлайн, право на стрім. Обґрунтовано ознаки цифрових прав: здійснюються у цифровому середовищі, зокрема, у мережі «Інтернет»; їм притаманна екстериторіальність; не існують поза цифровим середовищем (окрім часткових цифрових прав, які можуть здійснюватися і «офлайн»); випереджають відповідне правове регулювання (оскільки права з'являються і здійснюються, а правове регулювання таких відносин подекуди відсутнє); виникають у зв'язку із цифровізацією суспільства; залежність змісту права від технологічного прогресу та розвитку інновацій, які сприяють появі нових цифрових прав або надають нові можливості здійснення наявних цифрових прав; можуть бути майновими і особистими немайновими, абсолютно цифровими і частково (відносно) цифровими. Доведено, що цифрові права – це збірне поняття тих прав людини, які можуть здійснюватися у цифровому середовищі, цифрові права об'єднують різні права, які виникли та/або здійснюються завдяки цифровим, інформаційним технологіям та інноваціям.

Ключові слова: цифрове середовище, інтернет, право на інформацію, авторські права, інформаційні технології.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.79.123>

© Тарасенко Л., 2024

Постановка проблеми. Цифрове середовище стає місцем здійснення численних прав людини. Рада з прав людини ООН у своїй Резолюції 2013 р. вказала, що «люди повинні бути однаково захищені в офлайні і онлайн» [1]. Наголошуємо, ця теза пролунала у 2013 р., у час, коли цифрове середовище лише розвивалося, водночас мережа «Інтернет» була доволі популярна як місце здійснення окремих прав людини (право на інформацію, право на свободу вираження поглядів тощо). В подальшому значний розвиток інформаційних технологій сприяв не лише появі численних цифрових інновацій, а й трансформації можливостей людей, які ці інновації використовують. Цифрова революція, яка відбувалася, відбувається і відбуватиметься надалі, випереджає розвиток відповідного правового регулювання. Тобто відносини в цифровому середовищі, зокрема мережі «Інтернет», розвиваються швидше, ніж закон, який ці відносини регулює. Закон фактично наздоганяє суспільні відносини і часто унормовує їх так, як складається практика взаємовідносин їх учасників. Тут немає нічого дивного, адже інформаційні, цифрові технології надають чимраз нові можливості певної поведінки суб'єктам, які їх використовують. Цифрові права як можливості певної поведінки в цифровому середовищі також щораз розширюються, оскільки класичні права набувають різних, насамперед цифрових, форм реалізації. Більше того, з'являються нові, виключно цифрові, права, які неможливо здійснювати без використання цифрових технологій і мережі «Інтернет». Водночас закон зазвичай не унормовує такі відносини, або унормовує частково, що зумовлює прогалини в правовому регулюванні. Також є певне нерозуміння правової природи цифрових прав, що потребує більш детального наукового аналізу. Викладене вказує на актуальність цього наукового дослідження.

Стан дослідження. Цифрові права впродовж останніх років неодноразово були предметом наукових досліджень різних науковців і зарубіжних, і вітчизняних, серед яких Д. М. Белов, О. Б. Братасюк, р. Є. Еннан, Н. В. Ментух, Д. О. Місько, О. В. Петришин, Ю. С. Разметаєва, Т. М. Ямненко та інші. Вказані науковці досліджували різні аспекти цифрових прав та висловлювали власні позиції щодо цифрових прав загалом, і окремих цифрових прав зокрема. Однак багато їх висновків мають дискусійний характер та породжують наукову дискусію щодо поняття, значення цифрових прав, їх видів, змісту тощо. Відтак узказане наукове дослідження спрямоване на здійснення наукового аналізу наявних публікацій щодо цифрових прав та формування власних висновків щодо їх правової природи та видів.

Цілями статті є визначення правової природи цифрових прав, їх видів, ознак, обґрунтування висновків щодо вдосконалення правового регулювання досліджуваних відносин.

Завданням статті є визначити дискусійні моменти в науковій літературі та чинному законодавстві щодо цифрових прав, проаналізувати їх, охарактеризувати шляхи вдосконалення чинного законодавства України в досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу. Цифрові права – це права людини, які здійснюються у цифровому середовищі (зазвичай у мережі «Інтернет»). Цифрові права характеризують групу прав людини, здійснення яких можливе лише в цифровому середовищі. Цифрові права слід розуміти як збірне поняття для тих прав людини, які пов'язані із цифровими технологіями, що забезпечують механізм їх реалізації.

Відтак цифрові права пов'язані із розвитком технологій, оскільки чим вищий рівень технологій, тим більше цифрових прав виникає у користувачів. Окрім того, користувачі (особи, які здійснюють цифрові права) повинні володіти обладнанням, пристроями (телефони, ноутбуки, комп'ютери тощо), завдяки яким вони використовують цифрові технології і «заходять» у мережу «Інтернет». Додатково користувачі

повинні мати відповідне програмне забезпечення, яке дозволяє їм реалізовувати певні цифрові права.

Цифрові права можуть виникати щодо певних цифрових об'єктів (комп'ютерні програми, віртуальні активи, криптовалюта, NFT, доменні імена тощо), але це не у всіх випадках. Відтак цифрові права можуть бути майновими (право на домен, на криптовалюту, на NFT тощо) і особистими немайновими (право на забуття, право на захист персональних даних, на свободу вираження поглядів тощо).

У науковій літературі висловлюються різні думки щодо правової природи цифрових прав. Так, на думку Ю. С. Разметаєвої, термін «цифрові права людини» охоплює фактично два розуміння. У першому ним називають усі ті права, здійснення та захист яких пов'язаний сьогодні з використанням цифрових інструментів або має суттєву онлайн-складову. У другому – лише ті права, які виникають або починають претендувати на статус фундаментальних у цифрову епоху [2, с. 19].

Отож Т. М. Ямненко, Д. О. Місько зазначають, що існує дві позиції серед науковців щодо цифрових прав. Перша позиція зводиться до необхідності виокремлення зазначеної категорії прав задля її більш ефективного дослідження, систематизації, а також їх розвитку через надзвичайну актуальність зазначених прав сьогодні; при цьому має місце поєднання приватно-правових і публічно-правових механізмів правового регулювання. Друга позиція обґрунтовує похідний характер цифрових прав від інформаційних, водночас цифрові права не є ідентичними з ними, і тому потребують окремого дослідження [3, с. 103]. Вважаємо, що цифрові права є самостійною групою прав, яка постійно розвивається, змінюється, охоплює різнопланові цифрові права. Хоча погоджуємося з думкою, що первісно на появу цифрових прав вплинуло інформаційне право, оскільки саме надання можливості шукати і поширювати інформацію в інтернеті зумовило перехід багатьох прав у цифрове середовище та в подальшому появу нових цифрових прав. Однак не лише інтернет зумовив виникнення цифрових прав, а й розвиток інформаційних цифрових технологій та інновацій сприяв їх появі та наповнював новим змістом.

На думку О. Б. Братасюка, Н. В. Ментух, цифрові права людини – це окрема група прав людини, які пов'язані з використанням та/або реалізуються в мережі «Інтернет» за допомогою спеціальних пристроїв (комп'ютерів, смартфонів тощо) [4, с. 59]. Вказані науковці зазначають, що слід віднести: 1) право на доступ до інтернету; 2) свободу вираження поглядів онлайн, зокрема шукати, отримувати та поширювати інформацію онлайн; 3) право на приватність і захист персональних даних в інтернеті (соціальні мережі, Google-форми тощо); 4) право на свободу та особисту безпеку онлайн; 5) право на мирні зібрання, асоціації та/або використання електронних інструментів демократії; 6) право на цифрове самовизначення, або право відключатися від онлайн, або бути забутим в онлайні [4, с. 59].

Так, О. В. Петришин та О. С. Гиляка відзначають, що така категорія прав, як «цифрові права» донині не отримала загального визнання ні у праві, ні в доктрині, в зокрема з огляду на вітчизняний правовий та правозастосовний досвід [5, с. 20]. Очевидно, це пов'язано з тим, що проблема пошуку, визначення специфіки основних прав людини (їх змісту та реалізації) в цифровому середовищі виникла порівняно недавно і, можливо, вирішення цього питання – справа найближчого майбутнього [4, с. 21]. Вважаємо, що ця теза є певною мірою слушною, водночас це «майбутнє» постійно перетворюється у «сьогодення», у зв'язку з чим з'являються нові цифрові права, а окремі з них навіть отримують правове регулювання.

Отож Д. М. Белов наголошує, що вивчення цифрових прав людини в Європі та Україні вимагає комплексного підходу, враховуючи міжнародні норми, національне

законодавство та ініціативи громадянського суспільства. Основна мета – забезпечити баланс між використанням цифрових технологій та захистом основних прав та свобод людини у цифрову еру [6, с. 111].

Ю. С. Разметаєва також вказує, що існує проблема екстериторіальності захисту цифрових прав людини [2, с. 18]. Погоджуємося з вказаною позицією і відзначаємо, що справді окремі цифрові права набувають значення фундаментальних прав людини, зокрема, право на доступ до інтернету, без якого інші цифрові права фактично неможливо здійснювати.

Р. Є. Еннан відзначає, що окремі цифрові права мають економічну цінність, що дозволяє характеризувати їх як права майнові. Розпорядження цифровими правами здійснюється через договори між суб'єктами (правовласниками) відповідно до правил, які можуть бути встановлені, зокрема третьою стороною (власником сайту, оператором, провайдером) [7, с. 203]. Він слушно вказує, що умови здійснення і зміст цифрових прав визначаються правилами інформаційної системи, що відповідає встановленим законом вимогам та функціонує з використанням цифрових технологій [7, с. 203]. Справді Правила користування вебсайтами та інші регулятори відіграють важливе значення для здійснення цифрових прав, оскільки вони під час виконання можуть виходити за межі певної держави, а правове регулювання – подекуди відсутнє.

Також у науковій літературі висловлена думка, що оскільки цифрові права доволі складно обмежити внутрішньо національними рамками, вважається, що правове регулювання має мати транснаціональний характер та регулюватись міжнародними актами. Водночас поки що не існує дієвого міжнародного акта, який враховував би всі аспекти реалізації та захисту цифрових прав людини, існує необхідність виділення окремої групи «цифрових прав» [8, с. 130].

Отож О. В. Петришин та О. С. Гиляка слушно вказують, що під цифровими правами слід розуміти розширення універсальних прав людини до потреб суспільства, заснованого на інформації. Цифрові права можуть включати широке коло основних прав, які реалізуються в цифровому середовищі і вимагають дослідження з погляду властивостей цього середовища. При цьому базові цифрові права є насамперед похідними від інформаційних прав, але до них не зводяться [5, с. 23]. Вважаємо, що цифрові права дійсно виникли первісно з інформаційних прав (право на інформацію, її пошук, поширення тощо). Водночас станом на сьогодні інформаційне право вже не має такого впливу на формування нових цифрових прав, цю нішу зайняли цифрові технології та інновації.

Цифрові права потребують належного нормативного врегулювання. На нашу думку, кожне цифрове право мало би бути закріплено в спеціальному законодавстві, яке регламентує здійснення відповідного права. Т. М. Ямненко, О. Д. Місько слушно зазначають, що для вирішення проблеми ефективного правового регулювання прав людини у цифровій сфері в Україні є включення цих прав у профільне законодавство та розроблення дієвих механізмів їх захисту [3, с. 104].

У чинному законодавстві України немає визначення цифрових прав, це радше результат наукової дискусії, в рамках якої науковці обговорюють поняття, правову природу, види цифрових прав. Натомість законодавець поки що обмежується введенням понять цифрової речі, цифрового середовища, цифрового контенту.

Так, відповідно до ст. 177 ЦК України об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, *цифрові речі*, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага. Об'єкти цивільних прав можуть існувати в матеріальному світі та/або

цифровому середовищі, що обумовлює форму об'єктів, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо них. Тобто цифрове середовище обумовлює форму цифрових речей, визначає особливості набуття, здійснення та припинення прав щодо них. Власне ці права зазвичай і є цифровими, оскільки виникають стосовно цифрових об'єктів.

У Законі України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 р. наведено визначення цифрового середовища. Так, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 2 цього закону цифрове середовище – це апаратне, програмне забезпечення та будь-яке мережеве підключення, що використовується з метою отримання доступу до цифрового контенту та/або цифрової послуги та забезпечує можливість їх використання споживачем. Звичайно, це визначення є недосконалим, але слід зважати на те, що це поняття наведено в контексті саме вказаного закону, предметом регулювання якого є відносини між виконавцем та споживачем щодо надання цифрового контенту та/або цифрової послуги.

Також слід звернути увагу на визначення цифрового контенту. Так, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» цифровий контент – це дані, які створюються і надаються в цифровій формі. До цифрового контенту належать, зокрема, комп'ютерні програми, застосунки, відеофайли, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри та електронні книги. Інше визначення цифрового контенту наведено в Законі України «Про авторське право і суміжні права». Зокрема, відповідно до п. 65 ст. 1 цього закону цифровий контент (електронна (цифрова) інформація) – це будь-які відомості чи дані в електронній (цифровій) формі, що містять об'єкти авторського права та/або суміжних прав і можуть зберігатися та/або поширюватися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі «Інтернет». Обидва визначення доповнюють розуміння цифрового контенту та вказують на форму існування і види цифрових об'єктів щодо яких виникають цифрові права.

На нашу думку, цифрові права поділяються на абсолютні цифрові (здійснюються виключно у цифровому середовищі) і частково (відносно) цифрові (з дуалістичною правовою природою: можуть здійснюватися онлайн і офлайн). При цьому цифрові права почали з'являтися через поширення мережі «Інтернет» і «перехід» важливих прав людини у цифрове середовище. Вважаємо, що саме право на інформацію (її пошук, поширення тощо), право на свободу вираження поглядів, авторські права – були одними з найперших, які перейшли у цифрове середовище, і здійснення яких саме у цифровому середовищі (в мережі «Інтернет») стало важливим для їх володільців. Відтак ці права (в тому числі, але не виключно) були першопрохідцями як цифрові права.

Водночас згодом почали з'являтися саме абсолютні цифрові права, які неможливо здійснювати поза цифровим середовищем. Ці права дійсно протягом певного часу після їх появи доцільно називати «новими», «новітніми». Але з часом вони втрачають цю приставку («нові»), оскільки набувають значного поширення, використовуються впродовж певного часу і сприймаються як важливі права щодо яких повинен бути передбачений певний механізм правового регулювання стосовно їх здійснення та захисту. Водночас багато цифрових прав і станом на сьогодні не мають правового регулювання взагалі або ж мають неналежне правове регулювання.

На нашу думку, до абсолютних цифрових прав належать: право на цифрову свободу; право на цифрову самовизначеність; право на доступ до інтернету; право на забуття в цифровому середовищі; право на акаунт (обліковий запис), право на

вебсторінку; право на доменне ім'я; право на віртуальний образ; право на криптовалюту; право на NFT, на інші віртуальні активи; право на особисту цифрову безпеку; право на комп'ютерну програму; права на використання об'єктів хмарних технологій тощо.

Цей перелік прав є невичерпним. Зрештою, він і не може бути вичерпним, навіть якщо така норма з'явиться в законі, оскільки інформаційні технології та розвиток суспільства зумовлюють виникнення нових цифрових можливостей, а отже, і нових цифрових прав, або ж нових цифрових можливостей виконання прав, які здійснюються і офлайн, і онлайн. Тому, закон як регулятор об'єктивно зазвичай не встигатиме за появою нових цифрових прав (або нових цифрових аспектів здійснення таких прав), і порядок їх здійснення може бути на початку врегульовано правилами (умовами) користування певними вебсайтами або іншими регуляторами (договір, звичай, моральні засади суспільства).

Слід проаналізувати зміст окремих наведених цифрових прав.

Право на цифрову свободу є різновидом права на свободу (відповідно до ч. 1 ст. 288 ЦК України фізична особа має право на свободу) і являє собою можливість особи діяти вільно, на власний розсуд у цифровому середовищі, реалізуючи надані їй можливості, не порушуючи права інших осіб та дотримуючись інших обмежень, які встановлені законом, іншими регуляторами, в тому числі, але не виключно – правилами користування вебсайтами, іншими регуляторами. Право на цифрову свободу – це право на вільне обрання можливостей певної поведінки в цифровому середовищі з урахуванням специфіки вебсайтів, які при цьому використовуються.

Право на цифрову самовизначеність являє собою можливість обрання особою способу її ідентифікації (перебування) в мережі «Інтернет» з урахуванням можливостей конкретного вебсайту (інколи вебсайт може вимагати реєстрації користувача, при цьому користувач може вводити ті дані, які вимагає вебсайт: прізвище, ім'я, по батькові, електронна пошта, номер телефону, інші дані тощо), право бути чи не бути онлайн, право на стрім тощо. Наприклад, можна створити обліковий запис в GOOGLE і, використовуючи його, бути ідентифікованим суб'єктом у цифровому середовищі. У науковій літературі окремі автори ототожнюють право на цифрове самовизначення з правом бути онлайн чи відключатися від онлайн, при цьому вони відзначають, що людина як користувач у певній системі (соціальній мережі, форумі, онлайнбговоренні) вправі сама, на власний розсуд визначити ім'я (ідентифікатор) або іншу апіорну інформацію про неї, яку вона використовуватиме в системі [4, с. 59]. Дійсно, під цифровим самовизначенням слід розуміти спосіб ідентифікації особи в цифровому середовищі, який вона визначає на власний розсуд.

Право на доступ до інтернету – це фундаментальне право кожної людини незалежно від належності до громадянства певної держави на доступ до мережі «Інтернет», яке забезпечується державою та міжнародною спільнотою (міжнародні міжурядові та приватні організації), зміст цього права визначається рівнем розвитку суспільства в конкретних історичних умовах, а також економічними та технічними можливостями користувача інтернету, приватних компаній (провайдери) та держави, яке здійснюється користувачами з метою реалізації прав та свобод [9, с. 58]. Право на доступ до інтернету охоплює і доступ до мережі, і доступ до цифрового контенту. Завдяки здійсненню і забезпеченню здійснення цього права користувачі мережі «Інтернет» мають змогу реалізовувати інші цифрові права.

Право на забуття у цифровому середовищі слід трактувати як право особи на видалення, знеособлення чи зміну певної інформації про особу, яка, на думку такої особи, є застарілою, неактуальною або ж особа, користуючись правом на захист

персональних даних, прагне видалити іншу інформацію про себе. Водночас зауважуємо, що в цьому випадку йдеться про видалення правдивої інформації про особу, яка була поширена або самою особою, або третіми особами. Це право є особистим немайновим правом, абсолютним правом особи, водночас у чинному законодавстві України воно закріплено опосередковано в Законі України «Про захист персональних даних», а також у ст. 307, 308 ЦК України. Вважаємо, що право на забуття пов'язане із правом самої особи на приватність, на захист персональних даних, а також з правами інших осіб на інформацію, на свободу вираження поглядів. Тому, важливо на рівні закону віднайти баланс між здійсненням вказаних прав.

Право на акаунт (обліковий запис), право на вебсторінку – це право на створення облікового запису, право використовувати належну вебсторінку, розміщувати її на вебсайті, право на управління і розміщення електронної (цифрової) інформації в межах такої вебсторінки. Це право регламентовано Законом України «Про авторське право і суміжні права», в якому у ст. 1 наведено визначення облікового запису. З цього визначення вбачається, що володілець облікового запису має право додавати, видаляти, змінювати цифровий контент і дані вебсайту, надавати доступ до вебсайту або його частини, до окремих даних іншим особам, припиняти функціонування такого вебсайту або його частини в межах облікового запису. Створюючи акаунт і володіючи ним, користувач (особа) здійснює певну діяльність в інтернеті – поширює інформацію, світлини, відео, опрацьовує інформацію, розміщену іншими особами, здійснює діяльність у рамках електронної комерції (B2B, B2C, C2C). Акаунт стає віртуальною власністю особи. Водночас взаємовідносини між власником (володільцем) акаунту і власником вебсайту, на якому створено такий акаунт, визначаються насамперед Правилами (умовами) користування вебсайтом, у межах якого створено акаунт.

Право на доменне ім'я – це право на використання та адміністрування вебсайту, до якого є доступ через відповідне доменне ім'я. У законодавстві України домену як об'єкту цивільних прав присвячено небагато уваги, відтак його правова природа залишається дискусійною. Права на доменне ім'я можна передати (переделегувати), від домену можна відмовитися. Це право існує виключно у цифровому середовищі, оскільки вебсайт – це складова мережі «Інтернет», і поза ним доменне ім'я не використовується. Водночас доменне ім'я сприймається як нематеріальний актив, об'єкт, який можна відчувити, отримати в користування. В доменному імені може бути відображена торговельна марка, комерційне найменування, об'єкт авторського права, прізвище фізичної особи тощо. Тому, доменне ім'я виступає і формою використання певних об'єктів права інтелектуальної власності.

Право на віртуальний образ, на віртуальні об'єкти – це право створювати та використовувати певного персонажа, певні віртуальні об'єкти (архітектура, інтер'єр, одяг тощо), зазвичай у комп'ютерній відеогрі, у застосунку, спеціальній комп'ютерній програмі. Це право межує з авторським правом на твори, і є певною мірою похідним від нього. Зазвичай межі здійснення цього права можуть визначатися Правилами користування вебсайтом, ліцензійною угодою, EULA тощо. Переважно це право неможливо реалізовувати поза межами певної відеогри, застосунку. Навіть якщо користувач, який створив певний віртуальний образ (персонажа), певний віртуальний об'єкт, планує його використовувати поза межами відеогри, комп'ютерної програми, застосунку, таке використання може трактуватися як неправомірне, якщо воно здійснюється без згоди правоволодільця відповідної відеогри, комп'ютерної програми, застосунку (за винятком, якщо сам правоволоділець дозволив таке використання). Звертаємо увагу, що відеогра має невизначений

правовий режим як цілісний об'єкт, відтак доцільно на рівні закону охарактеризувати її як об'єкт права інтелектуальної власності, визначити особливості набуття і здійснення прав на неї.

Право на криптовалюту – це право здобути (намайнити), зберігати, використувати криптовалюту як певний актив, як певний грошовий субстрат. Криптовалюта може трактуватися як віртуальний актив, водночас на рівні закону такий підхід ще не відображено. Криптовалюта й операції з нею станом на сьогодні є поза правовим регулюванням. Набуття прав на криптовалюту, здійснення прав на неї потребує унормування на законодавчому рівні. Наразі цілком законною є діяльність, пов'язана із майнінгом криптовалюти, із її конвертацією в національну чи іноземну валюту, чи в інші активи.

Право на віртуальні активи – це право створити та/або набути у власність певний віртуальний актив та право розпоряджатися ним. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 р. (закон не набув чинності) віртуальний актив – це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі; існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. У квітні 2023 р. Європейський парламент прийняв Регламент «Markets in Crypto assets (MiCA)», який зумовлює необхідність внесення суттєвих змін до Закону України «Про віртуальні активи» з метою його адаптації до права ЄС. Загалом віртуальний актив існує виключно в електронній формі і права на нього засвідчуються володінням ключем такого віртуального активу (за загальним правилом). Криптовалюта, NFT мали би належати також до віртуальних активів за своєю цифровою природою. NFT – це теж окремий цифровий об'єкт, права на який можна набути шляхом його створення або шляхом набуття за договором (або в інший спосіб, передбачений законом). NFT – це невзаємозамінний унікальний токен (non-fungible token), це запис у реєстрі блокчейну, що забезпечує його унікальність та гарантує захист як об'єкту.

Право на особисту цифрову безпеку в мережі «Інтернет» зумовлене необхідністю захисту персональних даних, цифрового контенту, який розміщено (поширено) користувачем, а також необхідністю захисту від кіберправопорушень (зокрема, інтернет-шахрайство). Це право забезпечується власниками вебсайтів, які часто запроваджують автентифікацію користувачів, або ж навіть багатофакторну автентифікацію (пароль, електронний підпис, підтвердження через смс-повідомлення чи дзвінок тощо). Також безпосередньо і сам користувач повинен дбати про свою цифрову безпеку, тримаючи в таємниці логіни, паролі, інші дані, які дають змогу користуватися певними інтернет-ресурсами. Водночас власники вебсайтів зазвичай не несуть відповідальності за витік персональних даних користувачів, якщо вони сталися без вини власника вебсайту, а через, наприклад, дії самого користувача, який допустив розголошення персональних даних, що дало змогу третім особам скористатися певним акаунтом, вебсторінкою тощо.

Право на комп'ютерну програму – це право, яке охоплює особисті немайнові і майнові права інтелектуальної власності на виключно цифровий об'єкт авторського права – комп'ютерну програму. Беззаперечно, специфіка здійснення прав на комп'ютерну програму полягає в тому, що це цифровий об'єкт, який не існує поза цифровим середовищем. Для користування комп'ютерною програмою слід мати відповідне обладнання (комп'ютер, смартфон, планшет, інший гаджет) і, можливо, спеціальне програмне забезпечення.

Частково (відносно) цифрові права мають дуалістичну правову природу, оскільки їм, зокрема, притаманні ознаки цифрових прав, однак ці права можуть здійснюватися і поза цифровим середовищем (так би мовити «офлайн»).

Найбільш поширені з них (які часто здійснюються у цифровому середовищі): право на свободу вираження поглядів в інтернеті (цифровому середовищі); право на приватність; право на захист персональних даних; право на інформацію; авторські права інші. Справді інтернет став місцем, середовищем, в якому розміщено незліченний обсяг інформації. Вона часто поширюється в інтернеті в контексті реалізації права на свободу вираження поглядів. Водночас під час поширення інформації слід враховувати право на приватність, на захист персональних даних, які фактично кореспондують праву на поширення інформації.

Окрім того, об'єкти практично весь цифровий контент охороняється авторським правом – письмові тексти, фотографічні твори, відеозаписи (як аудіовізуальні твори, відеограми), музичні твори, малюнки, логотипи, елементи вебдизайну тощо. Тому, авторські права в цій частині можна сміливо називати цифровими правами, які часто здійснюються у цифровому середовищі. Окрім того, авторське право проявляється і в процесі здійснення інших цифрових прав (права на комп'ютерну програму, права на віртуальний образ, віртуальні об'єкти, права на NFT (якщо в ньому відображено об'єкт авторського права)).

Зважаючи на викладене, слід виділити наступні ознаки цифрових прав:

- здійснюються у цифровому середовищі, зокрема, у мережі «Інтернет»;
- їм притаманна екстериторіальність;
- не існують поза цифровим середовищем (окрім часткових цифрових прав, які можуть здійснюватися і «офлайн»);
- випереджають відповідне правове регулювання (оскільки права з'являються і здійснюються, а правове регулювання таких відносин подекуди відсутнє);
- виникають у зв'язку із цифровізацією суспільства;
- залежність змісту права від технологічного прогресу та розвитку інновацій, які сприяють появі нових цифрових прав або надають нові можливості здійснення вже існуючих цифрових прав;
- можуть бути майновими й особистими немайновими, абсолютно цифровими і частково (відносно) цифровими.

Суб'єкти цифрових прав зазвичай є користувачами інтернету. Суб'єктами цифрових прав можуть бути фізичні особи завжди, юридичні особи в тих випадках, коли зміст права дозволяє його здійснювати і юридичним особам (права на доменні імена, на власний акаунт, на комп'ютерну програму тощо).

Користувачі також залежні від певних об'єктивних чинників, які зумовлені діями інших осіб та держави:

- держава може встановлювати певні обмеження щодо доступу до певних вебресурсів (наприклад, блокування вебсайту державою (її правоохоронними органами, зокрема), на яких користувач планував здійснювати певні цифрові права, а саме створити акаунт, придбати віртуальні активи тощо);
- наявність доступу до інтернету, його належна якість, що може бути забезпечено провайдером (оператором), оскільки без доступу до інтернету неможливо здійснювати цифрові права.

Висновки. Цифрові права виникли як окрема категорія (група) прав і їх кількість продовжує зростати. Вони залежні від інформаційних технологій, розвиток яких і зумовив виникнення цифрових прав. Правове регулювання відносин,

учасники яких наділені цифровими правами, є недосконалим, а відтак цифрові права потребують закріплення на нормативному рівні як окрема група прав.

Цифрові права – це збірне поняття для тих прав людини, які можуть здійснюватися у цифровому середовищі. Цифрові права об'єднують різні права, які виникли та/або здійснюються завдяки цифровим, інформаційним технологіям та інноваціям. Вони охоплюють так звані «абсолютні цифрові права», які можуть здійснюватися лише у цифровому середовищі, так і інші «класичні» права людини, що можуть здійснюватися і в цифровому середовищі, і поза ним.

Список використаних джерел

1. The right to privacy in the digital age: Resolution of United Nations adopted by the General Assembly on 18 December 2013. № 68/167.
2. Разметаєва Ю. С. Цифрові права людини та проблеми екстериторіальності в їх захисті. Право та державне управління. 2020. № 4. С. 18–23.
3. Ямненко Т. М., Місько Д. О. Розвиток цифрових прав в Україні. *Юридичний вісник*. 2022. № 4 (65). С. 101–106.
4. Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58–61.
5. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози і перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 1. С. 17–35.
6. Белов Д. М., Переш І. Є., Покорба І. Цифрові права людини: доктринальні засади. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 2. С. 110–114.
7. Еннан Р. Є. Цифровізація права та формування цифрового права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 83. Ч. 1. С. 200–205.
8. Верлос Н. В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 129–133.
9. Тарасенко Л. Л. Право на доступ до Інтернету. *Вісник Львівського Університету. Серія Юридична*. 2020. Вип. 71. С. 53–61.

References

1. *The right to privacy in the digital age: Resolution of United Nations* (2013). № 68/167.
2. Razmetaieva, Yu. S. (2020). Tsyfrovi prava liudyny ta problemy ekstertyorial'nosti v ikh zakhysti. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. № 4. 18–23.
3. Yamnenko, T. M., Mis'ko, D. O. (2022). Rozvytok tsyfrovykh prav v Ukrainy. *Yurydychny visnyk*. № 4 (65). 101–106.
4. Bratasiuk, O. B., Mentukh, N. F. (2021). Poniattia ta klasyfikatsiia tsyfrovykh prav v Ukraini. *Yurydychny naukovy elektronny zhurnal*. № 10. 58–61.
5. Petryshyn, O. V., Hyliaka, O. S. (2021). Prava liudyny v tsyfrovi epokhu: vyklyky, zahrozy i perspektyvy. *Visnyk Natsional'noi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. Т. 28. № 1. 17–35.
6. Bielov, D. M., Peresh, I. Ye., Pokorba, I. (2024). Tsyfrovi prava liudyny: doktrynal'ni zasady. *Analitychno-porivniial'ne pravoznavstvo*. № 2. 110–114.
7. Ennan, R. Ye. (2024). Tsyfrovizatsiia prava ta formuvannia tsyfrovoho prava. *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho Universytetu. Serii PRAVO*. № 83. Ch. 1. 200–205.
8. Verlos, N. V. (2020). Konstytutsionalizatsiia tsyfrovykh prav liudyny: vitchyzniana praktyka ta zarubizhny dosvid. *Chasopys Kyivs'koho universytetu prava*. № 2. 129–133.
9. Tarasenko, L. L. (2020). Pravo na dostup do Internetu. *Visnyk L'vivs'koho Universytetu. Serii Yurydychna*. № 71. 53–61.

DIGITAL RIGHTS: LEGAL NATURE AND EVOLUTION***Leonid Tarasenko***

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail:leonid.tarasenko@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4359-8965*

The article considers the legal analysis of the protection of digital rights. The author investigates the legal nature and formation of digital rights, scientific views on understanding the concept and content of digital rights. It is established that digital rights are human rights exercised in the digital environment (usually on the Internet). It is proven that digital rights should be understood as a collective concept for those human rights that are related to digital technologies providing a mechanism for their implementation. It is substantiated that digital rights are divided into absolute digital (exercised exclusively in the digital environment) and partially (relatively) digital (with a dualistic legal nature: can be exercised online and offline). Absolute digital rights are highlighted to include: the right to digital freedom; the right to digital self-determination; the right to access the Internet; the right to be forgotten in the digital environment; the right to an account, the right to a web page; the right to a domain name; the right to a virtual image; the right to cryptocurrency; the right to NFTs, to other virtual assets; the right to personal digital security; the right to a computer program and others (the list is not exhaustive). It is substantiated that the right to digital freedom is the right to freely choose the possibilities of certain behaviour in the digital environment, taking into account the specifics of the websites used. The right to digital self-determination is denoted as the ability of a person to choose the way of his identification (stay) on the Internet, taking into account the capabilities of a specific website, the right to be online or not, the right to stream. The following features of digital rights are singled out: they are exercised in a digital environment, in particular, on the Internet; are extraterritoriality inherent in them; do not exist outside the digital environment (except for partial digital rights, which can be exercised "offline"); are ahead of the relevant legal regulation (since the rights appear and are exercised, and legal regulation of such relations is sometimes absent); arise in connection with the digitalization of society; the dependence of the content of the right on technological progress and the development of innovations that contribute to the emergence of new digital rights or provide new opportunities for the exercise of already existing digital rights; can be property and personal non-property, completely digital and partially (relatively) digital. It is proven that digital rights are a collective concept of those human rights that can be exercised in a digital environment; they combine various rights that have arisen and/or are exercised thanks to digital, information technologies and innovations.

Keywords: digital environment, Internet, right to information, copyright, information technologies.

*Стаття: надійшла до редакції 26.10.2024
прийнята до друку 19.11.2024*